

SESSIÓ 4: Processos constituents (dissabte 9 de maig de 2021, 14:00 -17:30h)

En aquesta sessió, els professors Eulàlia Pascual i Albert Noguera van realitzar una presentació conjunta analitzant els processos constituents dels països bàltics i d'Eslovènia a principis dels anys noranta del segle passat. Des d'una perspectiva jurídica, però també política i històrica, es va realitzar una anàlisi sobre les característiques d'aquests esdeveniments i les principals claus per a en-

tendre el trencament entre l'ordre polític i legal preestablert i la creació d'uns nous estats.

En el marc de la ponència es van traçar paral·lelismes amb el procés independentista català, especialment pel que fa als fets de 2017, així com una sèrie de propostes i recomanacions al respecte.

CONTEXT HISTÒRIC

Des de mitjans de la dècada de 1980 fins a principis dels 90, un seguit de factors van obrir una finestra d'oportunitat perquè diferents nacions iniciessin i culminessin amb èxit processos d'independència i, en conseqüència, processos constituents, entre ells els països bàltics (Letònia, Lituània i Estònia) respecte de la Unió Soviètica, així com el d'Eslovènia envers Iugoslàvia. En tots els casos ens trobem amb una greu crisi institucional, política i econòmica que possibilita un augment de les reclamacions sobiranistes de nacions sense estat.

El context històric era idoni, en tant que les crisis internes dels respectius estats matrius van anar generant un creixent buit de poder jurídic que va ser ràpidament ocupat per les nacions que volien independitzar-se. En aprofitar aquesta oportunitat, ens trobem que els processos independentistes de les nacions esmentades s'allargaren aproximadament pocs anys (i no pas dècades), des que es començà a legislar sense autorització i en contra del criteri de la metròpoli fins que es va fer efectiva una independència *de facto* i *de iure* reconeguda internacionalment. Tant la classe política com la societat civil van anar alhora en els seus objectius, sense recular o claudicar davant de l'estat del qual eren part.

El primer pas cap a la independència fou el de cercar una legitimitat que reforcés el dret a l'autodeterminació que es demanava que fos reconegut per la comunitat internacionalment. Malgrat que en el cas eslovè aquesta legitimitat era més difusa, en el cas dels països bàltics van unir forces en aquest objectiu comú. La Via Bàltica va ser sobretot un acte de commemoració i denúncia internacional del 50è aniversari del pacte Molotov-Ribentrop, un pacte secret entre la Unió Soviètica i l'Alemanya nazi per repartir-se territorialment Europa de l'est en esferes d'influència. La legitimitat proposada pels països bàltics era doncs clara: dos règims totalitaris van ocupar el seu territori i dissoldre la seva sobirania. Aquesta legitimitat era un clam per recuperar allò perdut per la força de les armes.

En el marc d'obertura política i social que va permetre la *Perestroika*, especialment a partir de l'any 1988, els països bàltics van iniciar processos constituents contra el criteri i la legalitat oficial

soviètica, fet que els feia entrar en conflicte directe amb Moscou, legislant sense tenir en compte el marc constitucional existent. Així per exemple, entre 1990 i 1991, el Parlament de la República Socialista Soviètica de Lituània aprovà un reguitzell de lleis de desconexió de l'URSS, incloent una Declaració Unilateral d'Independència, la creació d'una moneda pròpia i una nova constitució.

Aquesta nova legislació no fou reconeguda per Moscou, però tot i així els governs bàltics es van negar a obeir les ordres de les autoritats soviètiques al respecte i no van cedir davant les amenaces. Es va arribar a l'extrem que el president de Lituània va declarar il·legal en el seu país el referèndum del 17 de març de 1991 convocat per Gorbatxov per a reafirmar la unió territorial de la Unió Soviètica, no arribant-se a celebrar en aquest territori. La resta de països bàltics, Moldàvia, Armènia i Geòrgia van emetre declaracions similars. El conflicte jurídic entre dos pols oposats ja era obvi, i els tres governs bàltics d'una banda, i Moscou, de l'altra, es disputaven la legitimitat sobre la sobirania del poble.

En el cas d'Eslovènia, la dualitat de poders i legitimitats va ser encara més òbvia, ja que sobrepassava el camp legal i normatiu, disputant directament el principi més bàsic de tot estat consolidat: el monopoli de l'ús de la força i el control territorial per la via militar. Això va ser possible gràcies a que el govern eslovè comptava amb unes forces d'autodefensa de 26.000 efectius –les Forces de Defensa Territorial–. De forma prèvia a la Declaració Unilateral d'Independència, el govern eslovè va procurar que la intervenció de Belgrad no dissolgués ni desarmés aquestes forces armades, que representaven el seu principal actiu per assegurar la seva sobirania nacional. Gràcies a aquest fet, l'exèrcit iugoslau no va ser capaç d'ocupar el territori eslovè en l'anomenada "Guerra dels 10 dies", que acabà amb la signatura de l'Acord de Brioni entre les dues nacions i la Unió Europea fent de medidora l'estiu de 1991, esdevenint efectiva la independència eslovena.

En els cas dels països bàltics, la dualitat de poders va ser defensada per la societat civil a través de la mobilització massiva, els principis de no col·laboració i resistència no-violenta, així com des de l'exercici de la sobirania creant estructures d'estat, institucions i normativa que entraven en conflicte directe amb Moscou.

Pel que fa a l'estudi comparat de processos constituents a nivell teòric, d'una banda existeixen els processos constituents per consumació. Els exemples més clars serien els de països llatinoamericans com Colòmbia (1991), Equador (1998 i 2007), Veneçuela (1999) o Bolívia (2006). Aquests processos per consumació es basen en un procediment clarament democràtic i participatiu amb voluntat transformadora. La principal clau que presenten és que hi ha una unicitat de poder o monisme jurídic. En altres paraules, no hi ha un trencament polític o legal entre un sistema i un altre. Al contrari, la dissidència política llença un assalt a l'estat amb l'objectiu d'iniciar una lluita política que enceti un debat jurídic, normalment amb la voluntat d'iniciar un procés constituent. És doncs un procés amb dos temps ben diferenciats que es substitueixen l'un a l'altre.

Aquest procés per consumació no és possible en el cas català, ja que Catalunya primer hauria de constituir-se d'alguna forma com a estat per disposar d'un escenari de monisme jurídic o en altres paraules, una sola sobirania popular i per tant, jurídica. Una vegada constituïda com a estat, Catalunya hauria de ser reconeguda internacionalment i encetar un procés constituent per definir quin ha de ser el seu futur règim polític i jurídic. Malauradament, l'antagonisme exercit pel Regne d'Espanya impedeix la creació d'un Estat català sense un trencament previ, i el seu reconeixement per part de la comunitat internacional.

D'altra banda podem trobar els processos constituents per anticipació, que serien els mencionats més amunt sobre els països bàl-

tics i Eslovènia. Aquests processos poden ser democràtics i participatius. El que és interessant dels processos constituents per anticipació és el principi de dualitat de poders i l'acumulació de temps històrics. Al contrari que en el cas anterior, no existeixen dues fases ben diferenciades. En processos conflictius entre nació oprimida i colonial, la construcció nacional passa per l'acumulació de diversos fets i esdeveniments que acaben per decantar el conflicte cap a una banda o una altra. Com a qualsevol altre conflicte, aquest no pot perdurar eternament i ha d'haver-hi una resolució en la què una sola entitat imposi el monopoli del seu estat així com un monisme jurídic. No es tracta d'un assalt a l'estat sinó d'un canvi d'estat o manteniment del *statu quo*. En altres paraules, el dret no és la finalitat del conflicte, sinó el motor del conflicte. Aquesta teoria ha estat treballada de forma diferent per diverses figures històriques, amb una interpretació més revolucionària per part de Lenin o Trotsky, o de forma més reformista com seria el cas de Gramsci o Foucault.

A causa del conflicte entre una Catalunya independentista i una Espanya centralista, el nostre procés independentista s'enquadraria dins d'aquest segon model de processos constituents per anticipació. Tanmateix, no és possible aplicar una línia revolucionària com seria el model de Lenin o Trotsky per les característiques geoestratègiques de Catalunya: un Estat espanyol poderós, membre de la OTAN i les Nacions Unides que no desitja negociar cap referèndum acordat per la independència. El Govern català no disposa de la capacitat institucional per a conformar-se com un poder paraestatal dual

que disputi l'ús de la força i el control del territori al Govern de Madrid. Per tant, el procés constituent per anticipació hauria de basar-se en la interpretació teòrica de Gramsci o Foucault.

Aquesta estratègia no es basa en un conflicte directe amb l'estat, sinó en la construcció en paral·lel d'institucions republicanes que de forma transversal puguin crear una nova normalitat. En altres paraules, la creació d'un institucionalisme social que de baix a dalt pugui fer front a l'estat de forma indirecta, quotidiana i difusa -per evitar la repressió-. L'objectiu hauria de ser crear una xarxa d'interacció social que posi en dubte la superestructura de l'estat, provocant un desajust que permeti obrir una nova finestra d'oportunitat per a l'independentisme. El conflicte doncs no és entre fronteres, sinó al si de la societat.

Aquest escenari per a un procés constituent no és ideal, però la manca de voluntat política posterior al referèndum de l'any 2017 va impedir que la societat civil prengués la iniciativa i controlés el territori. Sense un conflicte netament territorial, les xarxes d'interaccions socials són el millor model possible mentre no hi hagi un canvi substancial de l'escenari polític que permeti fer front al règim de 1978 amb millors possibilitats de victòria.

- Els processos constituents no poden allargar-se *ad eternum* en el temps, han d'aprofitar les finestres d'oportunitats històriques que es presenten.
- No és possible dur a terme un procés constituent per consumació a Catalunya ja que no es pot crear un estat, rebre reconeixement internacional i redactar una nova constitució sense disputa amb el Regne d'Espanya.
- El procés constituent per anticipació no pot basar-se en principis revolucionaris, ja que el Govern de Catalunya no disposa de les eines per constituir-se en una entitat paraestatal.
- El procés constituent per anticipació hauria de basar-se en el principi Gramscia de crear institucions paral·leles a l'estat, que posin en dubte i debilitin la seva legitimitat i utilitat.
- Exposar a nivell internacional que una nació té experiència prèvia en l'exercici de la seva sobirania reforça la legitimitat de les seves reclamacions.
- La comunitat internacional prioritza la continuïtat i la seguretat jurídiques i castiga els buits de poder, vinguin d'on vinguin.
- Espanya és un estat que podria definir-se com a fonamentalista constitucional: l'article 2 de la Constitució del 1978 és el més important i preval sobre la resta de la Carta Magna.
- La promulgació i implementació de legislació alternativa és una de les millors formes pacífiques per accelerar la crisi d'un estat que vol mantenir la seva integritat territorial.
- De forma ideal, el monopoli de la violència i el control del territori són les millors formes per exercir la sobirania i guanyar legitimitat a nivell internacional.
- La comunitat internacional valora els processos independentistes inclusius, democràtics i que protegeixen els drets humans i les seves pròpies minories.
- El dret internacional no defineix de forma estandarditzada la "*remedial secession*" o el grau de repressió que una nació ha de suportar abans d'implementar una declaració unilateral d'independència.